

Нові та уточненні відомості щодо поширення деяких орхідних (*Orchidaceae* Juss.) на Чернігівському Поліссі (Україна)

МИКИТА МИКОЛАЙОВИЧ ПЕРЕГРИМ
АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА ЄРЕСОВА
ЛЮБОВ МАКСИМІВНА ГУБАРЬ
ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА ПЕРЕГРИМ

ПЕРЕГРИМ М.М., ЄРЕСОВА А.В., ГУБАРЬ Л.М., ПЕРЕГРИМ О.М., 2010: **Нові та уточненні відомості щодо поширення деяких орхідних (*Orchidaceae* Juss.) на Чернігівському Поліссі (Україна).** *Чорноморськ. бот. ж.*, Т.6, № 4: 475-480.

Наведено нові та уточнено деякі існуючі відомості щодо поширення 3 видів орхідних (*Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase, *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó, *Goodyera repens* (L.) R.Br.) на Чернігівському Поліссі у долині р. Десни між м. Києвом і м. Черніговом.

Ключові слова: нові місцезнаходження, *Orchidaceae*, Чернігівське Полісся, Червона книга України

PEREGRYM M.M., ERESOVA A.V., GUBAR L.M., PEREGRYM O.M., 2010: **New and refined data on distribution of some orchids (*Orchidaceae*) in the Chernigiv Polissya (Ukraine).** *Chornomors'k. bot. z.*, Vol. 6, № 4: 475-480.

New and rediscovered records of three species of orchids (*Anacamptis palustris*, *Dactylorhiza incarnata* and *Goodyera repens*) are provided from the Chernigiv Polissya in the Desna River valley between Kyiv and Chernigiv.

Key words: *Anacamptis*, *Dactylorhiza*, *Goodyera*, Red Data Book of Ukraine

ПЕРЕГРИМ Н.Н., ЄРЕСОВА А.В., ГУБАРЬ Л.Н., ПЕРЕГРИМ Е.М., 2010: **Новые и уточненные сведения о распространении некоторых орхидных (*Orchidaceae* Juss.) на Черниговском Полесье (Украина).** *Черноморск. бот. ж.*, Т.6, № 4: 475-480.

Приведены новые и уточненные данные о распространении 3 видов орхидных (*Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase, *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó, *Goodyera repens* (L.) R.Br.) на Черниговском Полесье в долине р. Десны между г. Киевом и г. Черниговом.

Ключевые слова: новые местонахождения, *Orchidaceae*, Черниговское Полесье, Красная Книга Украины

Рослинний покрив Чернігівського Полісся [МАРИНИЧ, ШИЩЕНКО, 2005] привертав увагу багатьох дослідників ще з кінця XVIII століття [ЛУКАШ, 2008]. Крім унікальності і своєрідності регіону, це також пояснюється близьким розташуванням території відносно великих культурних, адміністративних і наукових центрів – Києва і Чернігова. На сьогодні, науковий інтерес до флори та рослинності регіону не зменшується, що підтверджується значною кількістю публікацій, які з'явилися в останні роки [ПРЯДКО, 2004; ФІТОРИЗНОМАНІТТЯ ..., 2006; РАК, 2007; РАК, ПОДОРОЖНИЙ,

2007; Лукаш, 2008, 2010; ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010; ZAVYALOVA, 2010 та ін.]. Разом з тим, рослинному покриву Чернігівського Полісся, особливо у межиріччі Десна – Дніпро та у долині Десни від Чернігова до Києва на сьогодні загрожує суттєва антропогенна трансформація до повного зникнення внаслідок активного хаотичного будівництва котеджних містечок з розважальними комплексами та катастрофічного збільшення рекреаційного навантаження на природні екосистеми долин річок в останні два десятиліття. У зв'язку з цим будь-яка нова наукова інформація щодо місцезнаходжень та місцезростань рідкісних видів та рослинних угруповань, без сумніву, має особливу цінність у контексті розробки ефективних заходів щодо збереження природи Чернігівського Полісся.

Тому, виявлені нами 6 нових місцезнаходжень 3 видів орхідних (*Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase, *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó, *Goodyera repens* (L.) R.Br.), які занесені до Червоної книги України [2009], не тільки доповнюють відомості щодо поширення рідкісних рослин у Чернігівському Поліссі, але і додатково підкреслюють високе соціологічне значення цієї території.

Матеріали та методи дослідження

Наведена у цьому повідомленні інформація не є результатом цілеспрямованих досліджень флори і рослинності Чернігівського Полісся. Це лише окремі знахідки, які трапилися нам протягом 2007 – 2010 років під час кількох одноденних пізнавальних ботанічних екскурсій долиною річки Десна між містами Чернігів і Київ.

Узагальнення сучасних відомостей щодо поширення *Anacamptis palustris*, *Dactylorhiza incarnata* та *Goodyera repens* на Чернігівському Поліссі проводили на основі опрацювання гербарних матеріалів Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КВ), Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України (КВНА), Ботанічного саду імені акад. О.В. Фоміна (КВНУ) і кафедри ботаніки (КВУ) Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також літературних джерел [ЛІЛЧЕВСЬКИЙ, 1933; МЕЛЬНИК, 1991; РІДКІСНІ ..., 1997; ФІТОРІЗНОМАНІТТА ..., 2006; РАК, 2007; РАК, ПОДОРОЖНИЙ, 2007; КУЗЯРІН та ін., 2009; МЕЛЬНИК та ін., 2009; ПРОТОПОПОВА, 2009а, 2009б; ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010; ЛУКАШ, 2010; ZAVYALOVA, 2010].

Назви рослин у статті наводимо згідно зведення S.L. MOSYAKIN та M.M. FEDORONCHUK [1999] з деякими уточненнями, як наприклад R.M. BATEMAN, A.M. PRIDGEON, M.W. CHASE [1997]. Географічні координати нових місцезнаходжень видів визначали різними методами: координати визначені за допомогою GPS-навігатора Garmin Colorado 300 позначені – (*), координати визначені за допомогою програми Google Earth позначені – (**).

Гербарні матеріали, які підтверджують наведену інформацію щодо нових місцезнаходжень *Anacamptis palustris*, *Dactylorhiza incarnata* та *Goodyera repens*, зберігаються у гербарії Ботанічного саду імені акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КВНУ), також з частини місцезнаходжень по декілька рослини перенесені до колекції живих рослин Ботанічного саду імені акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Рідкісні та зникаючі види природної флори України».

Результати досліджень та їх обговорення

Наводимо перелік встановлених нами місцезнаходжень видів з відповідною інформацією щодо місцезростань, площ популяцій та кількості особин у них тощо:

***Anacamptis palustris*:** 1. Чернігівська обл., Козелецький р-н, окол. с. Євмінка, заплавні луки р. Десни, 50,82649° пн. широти, 30,80222° сх. довготи. ± 7 м (*), 28.05.2010 (зібрали: А.В. Єресова, М.М. Перегрим, Л.М. Губарь, О.М. Перегрим). Популяція виду приурочена до лучної гряди завдовжки близько 200 м і завширшки

близько 20 м та займає площу близько 4 000 м², з середньою щільністю – 1-2 особини/м². У рослинному покриві ценозу з проективним покриттям – 90% домінує *Alopecurus pratensis* L. (20-25%), а співдомінантами у одному випадку виступає *Carex nigra* (L.) Reichard (10-15%) з помітною долею *Molinia caerulea* (L.) Moench (5%) і *Poa pratensis* L. (5%), а в іншому *Poa angustifolia* L. (5-10%) з *Galium verum* L. (15-20%).

2. Чернігівська обл., Козелецький р-н, залиті водою канали вздовж автотраси між с. Поліським і м. Остер, 50,92690° пн. широти, 30,87033° сх. довготи. ± 6 м (*), 28.05.2010 (зібрані: М.М. Перегрим, О.М. Перегрим, Л.М. Губарь, А.В. Єрсова). На площі в 50 м² знайдено близько 30 генеративних рослин *Anacamptis palustris*, які зростали переважно у воді у складі угруповання з повним домінуванням *Eleocharis palustris* (L.) Roem. & Schult.

3. Київська обл., Вишгородський р-н, вздовж автотраси між с. Жукин і с. Воропаїв, 50,78124° пн. широти, 30,67061° сх. довготи. ± 7 м, 28.05.2010 (зібрані: М.М. Перегрим, Л.М. Губарь, О.М. Перегрим, А.В. Єрсова). Виявлена популяція займає площу близько 100 м², на яких знайдено 20 генеративних особин виду. У трав'янистому покриві ценозу (проективне покриття – 70%) поміж поодинокими особинами *Salix caprea* L. висотою до 1 м домінують *Poa angustifolia* (30%) та *Luzula pallescens* Sw. (30%), крім того тут відмічені такі цікаві види, як *Sisyrinchium septentrionale* Bicknell (до 1%) і *Ophioglossum vulgatum* L., та рідкісний вид *Dactylorhiza incarnata*.

Dactylorhiza incarnata: 1. м. Чернігів, Новозаводський р-н, Лісковиця, біля об'їзної дороги, вздовж струмка який впадає у озеро «Земснаряд» або «Гребний канал», 51.476595° пн. широти, 31.300289° сх. довготи. (**), 03.06.2007 (зібрав: М.М. Перегрим). На час знахідки чисельність популяції складала близько 200 особин, серед яких у генеративному стані перебували 51 особина. Площа популяції приблизно складала – 60 м². Рослинний покрив з проективним покриттям 80% на піщаному ґрунті утворений *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. (30%), *Phalacrolooma annuum* (L.) Dumort. (15%), *Equisetum arvense* L. (10%), *Rubus caesius* L. (5%), *Scutellaria galericulata* L. (5%), *Trifolium repens* L. (3%), *Ranunculus acris* L. (3%), *Lycopus europaeus* L. (1%), *Potentilla anserina* L. (1%) та ін. Також відмічаємо, що неподалік були виявлені поодинокі особини виду: а) біля заплавних озер з іншого боку об'їзної дороги (51.477802° пн. широти, 31.299791° сх. довготи (**)) та б) біля автозаправки північніше силікатного заводу (51.472609° пн. широти, 31.301830° сх. довготи. (**)).

2. Чернігівська обл., Козелецький р-н, заплавні антропогенно трансформовані луки вздовж автотраси між с. Поліським і м. Остер, 50,92690° пн. широти, 30,87034° сх. довготи. ± 6 м (*), 28.05.2010 (зібрані: М.М. Перегрим, О.М. Перегрим, Л.М. Губарь, А.В. Єрсова). Виявлено поодинокі особини виду.

3. Київська обл., Вишгородський р-н, вздовж автотраси між с. Жукин і с. Воропаїв, 50,78124° пн. широти, 30,67061° сх. довготи. ± 7 м, 28.05.2010 (зібрані: М.М. Перегрим, Л.М. Губарь, О.М. Перегрим, А.В. Єрсова). Знайдена популяція завдовжки близько 150-200 м і завширшки близько 10-20 м, з середньою щільністю 1-2 особин/м². Коротку характеристику рослинного покриву можна знайти при характеристиці останнього місцезнаходження для попереднього виду.

4. м. Київ, Деснянський р-н, на північ від житлового масиву «Троєщина», заплавні луки, які перемежуються з лісом вздовж однієї з малих приток Десни, 50.534294° пн. широти, 30.592818° сх. довготи (**), 01.06.2010 (зібрані: М.М. Перегрим, Т.В. Коломієць). Виявлена популяція приурочена до сильно антропогенно трансформованого ценозу, у якому значна частина природного ґрунтового покриву була знищена бульдозером і кострищами, решта території сильно засмічена. Тому тут, значну участь у формуванні трав'янистого покриву беруть адвентивні види і бур'яни: *Conyza canadensis* (L.) Cronq., *Equisetum arvense*, *Medicago*

lupulina L., *Oenothera* sp., *Sisyrinchium septentrionale*, *Solidago canadensis* L., *Phalacrolooma annuum* та інші, проте разом з *Dactylorhiza incarnata* тут виявлено популяцію *Ophioglossum vulgatum*. Популяція *Dactylorhiza incarnata* нараховувала близько 250 особин на площі в 300 м², проте значна її частина потрапила під ківш бульдозера, у зв'язку з цим нами було прийнято рішення щодо необхідності пересадки більшої частини травмованих рослин до Ботанічного саду імені акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За дещо пізнішими даними І. Парнікози, з посиланнями на наше особисте усне повідомлення щодо виявлення цього місцезнаходження [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010], у цьому місці виявлено лише 43 особини виду.

***Goodyera repens*:** 1. Чернігівська обл., Козелецький р-н, окол. с. Крехаїв, у штучному 30-40-річному сосновому лісі, 50,81575° пн. широти, 30,80892° сх. довготи. ± 7 м (*), 28.05.2010 (зібрані: А.В. Єрсова, М.М. Перегрим, О.М. Перегрим, Л.М. Губарь). Виявлена популяція площею 1м² нараховує близько 120 особин, серед яких 11 мають генеративний пагін. Перший ярус лісу з зімкнутістю крон – 0,7 утворений *Pinus sylvestris* L. (середня висота дерев – 12-15 м, середній діаметр стовбурів – 20-25 см). Чагарниковий ярус і підлісок є фактично відсутніми, і представлені лише поодинокими рослинами *Quercus robur* L., *Sorbus aucuparia* L. і *Frangula alnus* Mill. Трав'янистий ярус з проективним покриттям не більше 5% утворений *Calamagrostis canescens* (Weber) Roth (1-3%), *Chelidonium majus* L. (+), *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott, *Fallopia convolvulus* (L.) A. Löve, *Impatiens parviflora* DC., а також *Rumex* sp. і *Hieracium* sp. Моховий покрив представлений заростями *Pleurozium schreberi* (Brid.) Mitt. з проективним покриттям 10%.

Без сумніву, найбільш цікавою з усіх перелічених є знахідка *Goodyera repens*, оскільки враховуючи літературні дані [МЕЛЬНИК, 1991; РАК, 2007; МЕЛЬНИК та ін., 2009; ЛУКАШ, 2010], впевнено стверджуємо, що нами виявлено найпівденніше місцезнаходження виду на Лівобережному Поліссі, яке у регіоні є шостим з достовірно підтверджених.

Інші знайдені види зустрічаються у регіоні частіше, так у басейні р. Десни від м. Чернігова до м. Києва *Anacamptis palustris* був відомий з 8 місцезнаходжень (1. Київська обл, Вишгородський р-н, окол. с. Пірнове, 07.06.1962, Миронюк, *KWU*; 2. Київська обл, Вишгородський р-н, окол. с. Сувид [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]; 3. Київська обл., Броварський р-н, окол. с. Погреби, 07.07.1982, М.А. Кондратюк, *KWU*; 4. Київська обл., Броварський р-н, східне узбережжя острова Любечів [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]; 5. Чернігівська обл., Козелецький р-н, окол. с. Євмінка, заплавні луки р. Десни, 05.08.1929, М. ???, *KW*, 22.06.1974, Л.М. Сипайлова, *KW*, 10.06.2007, О.В. Булах, *KW*; 6. Чернігівська обл., Козелецький р-н, окол. м. Остер, в заплаві Десни, 12.06.1961, Л.М. Сипайлова, *KW*; 7. Чернігівська обл., Козелецький р-н, на південь від с. Білики та на захід від с. Набільське [ФІТОРИЗНОМАНІТТЯ ..., 2006; ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]; 8. Чернігівська обл., Козелецький р-н, лучно-болотні ділянки біля озера Солонецьке [ПРЯДКО, 2004; ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]), а *Dactylorhiza incarnata* – з 12 місцезнаходжень (1. Київська обл, Броварський р-н, окол. с. Богданівка, 13.06.1905, І. Сележинський, *KWNU*; 2. Київська обл, Броварський р-н, на південь від с. Соболівка [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]; 3. Київська обл, Броварський р-н, між с. Пухівка та с. Рожівка [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]; 4. Київська обл, Броварський р-н, острів Муромець, вздовж невеликих бічних відгалужень протоки Бобровня, 2003 р., В.І. Раков, [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]; 5. Чернігівська обл., Чернігівський р-н, окол. х. Єньків, 24.06.1935, М.В. Клоков, *KW*; 6. Чернігівська обл., Чернігівський р-н, окол. с. Красне, заплава р. Вздвиг, [РІДКІСНІ ..., 1997]; 7. Чернігівська обл., Чернігівський р-н, с. Буди, 20.07.1959, Шевченко, *KWU*; 8. Чернігівська обл., Козелецький р-н, окол. с. Надинівка, заплава р. Десна [РАК, ПОДОРОЖНИЙ, 2007]; 9. Чернігівська обл., Козелецький р-н, окол. с. Отрохи, 24.06.2007,

25.06.2007 О.О. Рак, *KWHA*), 10. Чернігівська обл., Козелецький р-н, окоп. с. Вовчок. Заплавні луки р. Десни. 03.06.2008, С.Я. Діденко, О.А. Ігнатюк, *KWHA*; 11. Чернігівська обл., Козелецький р-н, РЛП «Міжріченський», правобережна заплава р. Меша між сс. Моровськ та Отрохи, 27.06.2007, О.О. Рак; 12. Чернігівська обл., Козелецький р-н, східна частина острова Любечів, на північ від с. Крехаїв [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010]). Таким чином, тепер разом з нашими знахідками для цієї території відомо 10 місцезнаходжень *Anacamptis palustris* і 16 місцезнаходжень *Dactylorhiza incarnata*.

Окремо відзначаємо, що частина вивчених нами популяцій орхідних зазнають значний вплив антропогенного фактору, який може призвести до їх повного знищення. Так у м. Чернігові спостерігалися сліди збору рослин *Dactylorhiza incarnata* на букети, про знищення більшої частини популяції цього виду в околицях м. Києва повідомлялося вище, також є загроза знищення популяції *Goodyera repens*, оскільки неподалік у лісі спостерігаються сліди масової заготівлі хвої місцевим населенням. У зв'язку з цим, лише термінові заходи щодо охорони цих популяцій видів та раціональне і збалансоване природокористування у природних екосистемах можуть забезпечити довготривале існування популяцій цих рідкісних видів.

Висновки

В цілому наведена у цьому повідомленні інформація доповнює існуючі відомості щодо поширення *Anacamptis palustris*, *Dactylorhiza incarnata* та *Goodyera repens* в Україні. Разом з тим, виявлене місцезнаходження *Goodyera repens* розширює уявлення щодо сучасної південної межі ареалу виду на Лівобережному Поліссі.

Крім того, наші дані підкреслюють соціологічну цінність долини річки Десна, особливо між містами Київ та Остер, оскільки всі знайдені нами види орхідних занесені до Червоної книги України [2009], а також виступають додатковим аргументом щодо необхідності створення на цій території Національного природного парку «Подесіння» [ДЕСНЯНСЬКИЙ ..., 2010].

Автори вважають своїм приємним обов'язком висловити щире подяку співробітникам Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України: докт. біол. наук, проф. В.В. Протопоповій, канд. біол. наук. І.А. Тимченко, канд. біол. наук. В.М. Вірченко та м.н.с. Л.В. Зав'яловій за допомогу у визначенні рослин та цінні консультації, а також співробітнику Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України О.О. Раку за допомогу у пошуках літературних джерел та надання особистих гербарних зборів з території Чернігівського Полісся.

Список літератури

- ДЕСНЯНСЬКИЙ екологічний коридор / за заг. ред. В. Костюшина, Є. Прекрасної. – К.: НЕЦУ, 2010. – 164 с.
- КУЗЯРІН О.Т., ТИМЧЕНКО І.А., ЛУКАШ О.В., ПАНЧЕНКО С.М., БАЙРАК О.М., КОЗИР М.С. Зозульки м'ясочервоні (Пальчатокорінник м'ясочервоний) – *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó s.l. // Червона книга України. Рослинний світ / за заг. ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалкосалтинг, 2009. – С. 168.
- ЛУКАШ О.В. Флора судинних рослин Східного Полісся: історія дослідження, конспект. – К.: Фітосоціоцентр, 2008. – 436 с.
- ЛУКАШ О.В. Флора судинних рослин Східного Полісся: соціологічна оцінка. – К.: Фітосоціоцентр, 2010. – 220 с.
- МАРИНИЧ О.М., ШИЩЕНКО П.Г. Фізична географія України. Підручник. – К.: Знання, 2005. – 511 с.
- МЕЛЬНИК В.И. *Goodyera repens* (*Orchidaceae*) на Украине // Ботан. журн. – 1991. – Т. 76, № 10. – С. 1402–1408.
- МЕЛЬНИК В.И., ЛУКАШ О.В., ПАНЧЕНКО С.М., РАК О.О. Гудієра повзуча – *Goodyera repens* (L.) R.Br. // Червона книга України. Рослинний світ / за заг. ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалкосалтинг, 2009. – С. 182.
- ПРОТОПОВА В.В. Зозульки травневі (Пальчатокорінник травневий) – *Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F. Hunt et Summerhayes s.l. // Червона книга України. Рослинний світ / за заг. ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалкосалтинг, 2009а. – С. 170.

- ПРОТОПОПОВА В.В. Плодоріжка болотна (Зозулинець болотний) – *Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase (*Orchis palustris* Jacq.) // Червона книга України. Рослинний світ / за заг. ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалкосалтинг, 2009б. – С. 155.
- ПРЯДКО О.І. Ценотичне та флористичне різноманіття РЛП «Міжиріченський» // Вісн. Запорізького держ. ун-ту. – 2004. – 1. – С. 190-195.
- РАК А.А. *Goodyera repens* (L.) BR. на Лівобережном Полесьє України // Вестн. Тверского гос. ун-та. – 2007. – № 8 (36). – С. 108-111.
- РАК О.О., ПОДОРОЖНИЙ Д.С. *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó на Лівобережному Поліссі України // Мат. III Міжнар. наук. конф. студентів і аспірантів. – Львів, 2007. – С. 143.
- РІДКІСНІ та корисні рослини флори Чернігівщини в природі та культурі / за ред. Т.Л. Андрієнко – Київ, 1997. – 51 с.
- ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ Українського Полісся та його охорона / під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – К.: Фітосоціоцентр, 2006. – 316 с.
- BATEMAN R.M., PRIDGEON A.M., CHASE M.W. Phylogenetics of subtribe *Orchidinae* (*Orchidoideae*, *Orchidaceae*) based on nuclear ITS sequences. 2. Infrageneric relationships and taxonomic revision to achieve monophyly of *Orchis* sensu stricto // *Lindleyana*. – 1997. – 12. – P. 113-141
- MOSYAKIN S., FEDORONCHUK M. Vascular plants of Ukraine. A Nomenclatural checklist – Kiev, 1999. – 346 p.
- ZAVYALOVA L.V. A Checklist of Chernigiv urban flora. – Kyiv: Phytosociocentre, 2010. – 107 p.

Рекомендує до друку
І.І. Мойсієнко

Отримано 25.12.2010 р.

Адреса авторів:

М.М. Перегрим, А.В. Єресова
Ботанічний сад імені акад. О.В. Фоміна
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Симона Петлюри, 1
01032, Київ, Україна
e-mails: peregrym@ua.fm;
mykyta.peregrym@gmail.com

Authors' address:

M.M. Peregrym, A.V. Eresova
O.V. Fomin Botanical Garden,
National Taras Shevchenko University of Kyiv
Symon Petlura St., 1
01032, Kyiv, Ukraine
e-mails: peregrym@ua.fm;
mykyta.peregrym@gmail.com

Л.М. Губарь, О.М. Перегрим
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН
України
вул. Терещенківська, 2
01601, Київ, Україна
e-mails: ogubar@gmail.com, euphrasia@ukr.net

L.M. Gubar, O.M. Peregrym
M.G. Kholodny Institute of Botany of the National
Academy of Sciences of Ukraine
Tereshchenkivska St., 2
01601, Kyiv, Ukraine
e-mails: ogubar@gmail.com, euphrasia@ukr.net